

**Krisztina Menyhárt**  
(Hungary, Eötvös Loránd University, Budapest )

## **The Cult of St. Marina (St. Margaret of Antioch) in Bulgaria, Hungary and among Bulgarians in Hungary**

*Abstract:* St. Marina is important saint of the warmest summer period in Bulgaria (July 17th), whose image combines the features of a Christian martyr and a pre-Christian demonic female deities. During the period of her patronal festival the first harvest fruits and vegetables ripen, that's why the Bulgarian gardeners from Polikraishte chose her for their saint-protector. In the Catholic world Marina is known as St. Margaret of Antioch. This article contains a comparative study of the folk cult to Marina in Bulgarian and Hungarian lands, the goal is to reveal parallels and differences, as well as their comparison to the elements of the saint's official biography.

**Кристина Менхарт**  
(Унгария, Будапещенски университет "Лоран Йотвъош")

## **Култът на Св. Марина (Св. Маргарита Антиохийска) в България, Унгария и при българите в Унгария**

Важна роля в историята на християнството играят векове наред култовете, свързани с почитането на светците-мъченици. В защита на християнската си вяра те изтърпяват мъчения и жертват живота си за своите убеждения. На Седмия вселенски събор от 787 г. те се определят като истински служители на Христос. Богослужебно се почитат следните категории светци: пророци, апостоли, светители, мъченици, преподобни и праведни. Светците-мъченици могат да бъдат свещеномъченици (свещеници или архиереи, приели мъчения и смърт за изповядване на вярата в Христос); мъченици (засвидетелствали със слово, дело, а често и със смърт християнската си вяра пред света); великомъченици (претърпели особено тежки страдания и проявили изключителна твърдост в защита на вярата); и изповедници (приели мъченичество за изповядването на правата вяра, които не загиват от преживените страдания)<sup>1</sup>.

Великомъченица е и св. Марина, почитана и от православната, и от католическата църква (в католическия свят е позната под името св. Маргарита Антиохийска).

---

<sup>1</sup> <http://www.pravoslaviето.com/books/agiologia/20.htm>

Настоящата статия разглежда нейните канонически жития, култа към светицата у българи, унгарци и при българските градинари в Унгария, както и промените, които претърпява образът ѝ в народните поверия.

## Житие

Житието на св. Марина възниква вероятно през VI век и представя ярко живота и страданията на великомъченицата. Оригиналният му вариант е гръцки апокрифен текст, който не е запазен, но с времето е допълван с описанието на все повече чудеса на светицата (Orbán 2000).

Нейните страдания са от епохата на императорите Диоклетиан и Максимин, което означава, че Марина е родена в края на III в., а смъртта ѝ е настъпила около 303/307 г. (Magyar Katolikus Lexikon). За произхода ѝ се предполага, че е дъщеря на езически жрец, името му достига до нас в няколко варианта (Едесий<sup>2</sup>, Едесим или Теодосий<sup>3</sup>). Майка ѝ умира рано, затова бива отгледана от кърмачка (вероятно християнка), живееща близо до града, от която Марина приема и християнската вяра.

Според друг вариант е посветена в християнството от „божий човек“ на 12-годишна възраст, но поради липса на свещеник, не е кръстена. Когато баща ѝ узнава, че е приела християнската вяра, полага усилия да я върне към езичеството, но напразно - изгонва Марина от къщи и започва да се отнася жестоко с нея. Дойката ѝ обаче била толкова привързана, че я взема при себе си. С голямо смирение пред Бога Марина съумява да пренебрегне благородното си потекло и дори усърдно се посвещава на стадото на дойката си/на баща си<sup>4</sup> (Diós 1988).

По това време в Антиохия пристига епархът Олимврий/Олибрий, като негова главна задача е преследването на християните. Вижда Марина да пасе стадото, харесва я много и решава да се ожени за нея, ако е свободна, или да плати цената ѝ и да я направи своя наложница, ако е робиня. Девицата обаче отхвърля предложението и заявява, че е християнка. Олимврий нарежда да я хвърлят в затвора без храна и вода и забранява да се влиза при нея. Там обаче бива посетена от ангел, килията ѝ заблестява в небесна светлина и тя намира сила в себе си да се противопоставя на всякаква заплаха. Велможите на града решават да свикат събор на гражданите, на който да унижат девицата и да я заставят открито да се откаже от вярата си. Опитът обаче не успява, Марина отстоява с достойнство вярата си, затова Олимврий се ядосва и заповядва да увият девойката за косата и да я подложат на бой с пръчки. Заповедта бива изпълнена, кръв се лее от раните ѝ. Мнозинството от насъбралите се жени и мъже се разплакват и започват да умоляват Марина да се отрече от вярата си, за да се спаси, на което тя отговаря:

„... не ви осъждам, защото постъпвате човешки и не виждате истинската светлина. Ако познавахте светлината на истината, нямаше да се опитвате да ме спрете от правия път, а и вие щяхте да се присъедините към мен.“ (Orbán 2000).

Изтезанията продължават, тялото на девицата бива разкъсвано с желязо, след това я приковават за дърво, и накрая я осъждат на смърт. През нощта в затвора се появява змей, който блъва огън и иска да погълне Марина. В единия от вариантите светлата

<sup>2</sup> Жития на светиите: [http://www.pravoslaviето.com/life/07.17\\_sv\\_Marina.htm#2b](http://www.pravoslaviето.com/life/07.17_sv_Marina.htm#2b)

<sup>3</sup> Diós 1988.

<sup>4</sup> Жития на светиите: [http://www.pravoslaviето.com/life/07.17\\_sv\\_Marina.htm#2b](http://www.pravoslaviето.com/life/07.17_sv_Marina.htm#2b)

девица започва да се моли и змеят безпомощен се оттегля и не успява да ѝ навреди. В друг вариант той я поглъща:

„Змеят със зинала уста застанал над Маргарита, изплезил език и на един дъх я погълнал в търбуха си. Но кръстът на Христос, който тя била направила за себе си, се уголемил в устата на змея и го разкъсал на две части. Блажената Маргарита излязла от търбуха му без да чувства никакви болки.“ (част от католическото житие: Orbán 2000).

Злото обаче не се предава, появява се „черен бяс“ (космат човек, който се опитва да изплаши девойката). Когато го вижда, тя казва:

„Познавам, сатана, делата ти, разпознавам подмолните ти клопки. Защо искаш да ме изплашиш? Ако си мислиш, че съм малко момиче, моят защитник и помощник е могъщ господар“ (извлечение от католическото ѝ житие, срв. Orbán 2000).

Злият бяс се прекланя пред мощта божия и изчезва. Тогава небесна светлина осветява килията ѝ, изтласква вонята и от светлината се оформя кръст, на който кацва бял гълъб. А девицата укрепва и се подготвя за всякакви мъчения. Сутринта я извеждат от затвора и пак я карат да се откаже от вярата си, но тя отказва, затова горят тялото ѝ с огън, но Марина чувства огъня като роса. След това я завързват и хвърлят в каца с вода, но въжетата се скъсват, а девойката преживява мъчението като свето кръщение. Пак се появява бялата гълъбица, а от главата на Марина до небето се оформя огнен стълб, с кръст на върха. Мъченицата отправя слова към тълпата, под чието въздействие мнозина приемат християнството. Когато съдията научава за това, изплашва се да не въстанат срещу него, затова заповядва без присъда да обезглавят тези, които се покръстват под влияние на Марина. След като вижда нейната непоколебимост, заповядва и девицата да бъде обезглавена. Палачите я извеждат от града и я обезглавяват. Когато вестта се разчува, християните идват да вземат тялото ѝ и с почит я погребват. Над гроба ѝ покъсно се издига базилика (Orbán 2000; 2001; Diós 1988).

В общи черти данните от източните и западните варианти на житието съвпадат, но се откриват и някои различия. Най-значителната разлика е в името на светицата – на изток е позната като св. Марина, а на запад - като св. Маргарита Антиохийска. Патронният ѝ празник също не е на една и съща дата: според православния календар той се чества на 17 юли, а според католическия - на 13 юли.

Наблюдават се разлики и при описанието на приемането на християнската вяра: Марина е възпитана в езичество, но научава истината от Бога, който я извиква при себе си; научава за вярата от християнин на 12 години и сърцето ѝ се изпълва с обич към Христос. Иска да се покръсти, но в града няма свещеник, който да извърши тайнството на светото кръщение (тук се включва преживяването на девицата при даването в кацата с вода като кръщение):

„да бъде за мен тази вода непресъхващ извор на християнска вяра“ /„и нека тая вода ми бъде желаното от мене свето кръщение и възраждане за вечен живот“.<sup>5</sup>

В друг вариант на житието се говори за дойката, но не тя запознава Марина с християнството. Наблюдават се и различни елементи при описание на мъченията, на които е подложена светицата: първо я удрят с тояги или жезъл, после я обковават и стържат ребрата ѝ с железни гребла (тризъбци); горят тялото ѝ със свещи/факли, давят я във вода и накрая я обезглавяват. Най-известните ѝ чудеса са побеждаването на злите

<sup>5</sup> Orbán 2000; Жития на светиите [http://www.pravoslavieto.com/life/07.17\\_sv\\_Marina.htm#2](http://www.pravoslavieto.com/life/07.17_sv_Marina.htm#2)

сили, историята със змея в общи линии е еднаква, но не фигурира във всички варианти. Главата на черния бяс (отгоре до долу космат човек) Марина разбива с меден чук, а той самият ѝ признава, че е Велзевул, началникът на бесовете, който прелъстява хората към греха. Появата на огнения стълб фигурира в православния вариант, както и появата на Исус Христос и ангелите по време на екзекуцията на мъченицата (Петрова-Танева, Малчев, Рангочев 2014; Жития на светиите 1991; Orbán 2000).

За най-ранния вариант на текста липсват точни данни. Вероятно малко след смъртта на Марина е бил съставен сравнително точен текст на гръцки език, за него се споменава и в житието:

„Аз ... [Теотим, авторът] видях цялата ѝ борба, която води с жестоките мъчители и написах всичките ѝ молитви в книга от листи, отговаряйки на истината с голямо старание и я изпратих на християните навсякъде.“ (Orbán 2000: 7).

По-късно текстът бива подложен на преработки, включват се все повече описания на чудеса и фантастични елементи (ср. Петрова-Танева, Малчев, Рангочев 2014). Житието на Марина/Маргарита за няколко века се превръща в увлекателно четиво, интегриращо антични и източни приказни елементи. В ранния период западната църква е скептична по отношение на описаните в житието чудеса. Така например в „Легенда Ауреа“ от XIII в., съставена от Якобус де Форагин с цел написване на по-достоверни жития на мъчениците (мартирологиум), четем следното:

„Това обаче, което казват за нейното поглъщане от змея и неговото пръсване, се смята за фалшиво и безвкусно.“ (Orbán 2000)

Факт е, че през следващите векове католическата църква напразно се опитва да отстрани фантастичните елементи от житието, те фигурират в повечето литургични книги и през XVI в. Папа Пий V (1566–1572) слага край на тези спорове като нарежда несигурните текстове за живота на св. Маргарита Антиохийска да бъдат премахнати от „Бревиариум Романум“ (Orbán 2000). Поради фантастичните, невероятни епизоди в житието ѝ, светицата не е включена в официалния католически календар по време на папа Павел VI през 1969 г. (Петрова-Танева, Малчев, Рангочев 2014). От друга страна, именно тези елементи упражняват най-голямо влияние върху народните култове на светицата както в България, така и в Унгария.

Народните култове на Марина/Маргарита в България, Унгария и при българите в Унгария

Култът на Св. Марина в България

Св. Марина е добре позната и почитана в целия православен свят, празникът ѝ и във византийския и в славянския църковен календар се почита на 17 юли. Тя е защитница на душевноболните, покровителка на брака, на водите и Южното Черноморие, помага срещу беззаконие и несправедливост. Денят, посветен на нея, фигурира в месецословите на повечето славянски евангелия и апостоли. Във византийската агиография пространното житие на св. Марина се среща в многобройни варианти, повечето анонимни, които са поместени под датата 17 юли. Под византийско влияние култът към светицата се разпространява много рано в българските земи. Службата за св. Марина е част от ранния пласт на старобългарския празничен Минея, съставен още от Кирило-Методиевите ученици в България в края на IX – началото на X в. (Петрова-Танева, Малчев, Рангочев 2014).

Житието на великомъченицата се среща в няколко варианта, като в южнославянската ръкописна традиция един от най-интересните текстове се намира в „Бдинския сборник”. Сборникът е съставен около 1359-1360 г., пази се в препис от XV в. в Гент (Белгия). Житията, поместени в Сборника, в голямата си част могат да се определят като апокрифни (Цухлев 1932). Житието на св. Марина се приписва на Теотим, който твърди, че бил очевидец на подвизите на мъченицата в тъмницата, че ѝ е прислужвал, носел ѝ храна и вода и че след смъртта ѝ я погребал и издигнал на мястото на гроба храм (Петрова-Танева, Малчев, Рангочев 2014).

Най-ранните изображения на св. Марина се намират в Боянската църква (1259 г.), в манастира „Св. Марина“ в Карлуково (XIV в.) и в църквата в Долна Каменица (също от XIV в.). Във византийската живопис мъченицата традиционно се изобразява по два начина – като млада жена, облечена в червен мафорион, държаща в дясната си ръка кръст, или вдигнала чук, за да удари Велзевул (Мавродинова 1985; 1969), но се срещат и икони, където на ръката ѝ е кацнал бял гълъб, а в краката ѝ е змеят, победен от нея (вж. иконата от Малко Търново, Странджа; Георгиева 2013). В България на великомъченицата са посветени митрополският храм „Св. великомъченица Марина“ в Пловдив, църквата „Св. Марина“ в Дебелец (Великотърновско), храмът „Св. Марина“ във Велико Търново (построен от Колю Фичето), параклисът с аязмо в село Кости (Бургаско), параклисът и чешмата „Св. Марина“ в Батак, девическият манастир „Св. Марина“ в с. Каран Върбовка (Русенско), девическият манастир, изворите и параклисът „Св. Марина“ в с. Сяново (Тутраканско) и др.

В българските народни поверия образът на св. Марина съдържа положителни и отрицателни (дори демонични) черти, тя е помагача, но и наказваща светица. В българските народни представи светците, както и другите посредници (космически медиатори; срв. Георгиева 2013), са се смятали за потенциално опасни същества, съществуващи на границата на човешкия и на отвъдния („оня“) свят. Те са обект на страхопочитание, вярващите са се стремели да спечелят благосклонността им с представяне на жертви и със спазване на забрани (Георгиева 2012).

В българския фолклор св. Марина се нарича *опална* или *огнена* (други названия са още „чурлига“, „пърлига“, а в южните райони – „люта“ и „чурута“), тъй като нейният патронен празник се пада на един от най-горещите дни през лятото. Празникът ѝ е последният ден от триадата празници, наричани „Горещници“. Те са централните празнични дни на летния сезон, 15 юли: св. Кирик и св. Юлита; 16 юли: великомъченица св. Юлия и най-важният: 17 юли, денят на св. Марина (Попов 2008). Седмицата от 15 до 20 юли се нарича „Запалена“, „Опална неделя“ или „Громна неделя“. На деня на Марина не се работи, забранени са всички дейности, свързани с огъня: не се пали огън, не се излиза на полето, за да не се запали реколтата, не се сядат дори около семейното огнище, не се пече хляб. Св. Марина се свързва и със светкавиците, гръмотевиците и проливните дъждове. Върху голяма територия в България е разпространено поверието, че светицата е сестра на св. Илия, другият светец-градушкар. Според преданието, св. Марина всяка година крие от св. Илия датата на неговия празник, за да не запали от радост полята или да не прати буря и градушка на земята (Попов 2008).

В народните песни от Странджа, св. Марина е девойка, зачената по чуден начин, обещана за невеста на Слънцето от своята майка. Тя е стопанка на небесния огън, с който може да накаже всеки, който не вярва в силата ѝ или не спазва забраните, свързани с празника. Важен елемент на празничната обредност е запалването на т. н. „жив огън“. Според традицията, огънят в къщите веднъж в годината е бил изгасван, и

се палел „нов“, „жив“, „божи“ огън. С триене на парчета дърво (от липа, ясен или боровинков храст) огънят се запалва по най-примитивен начин, което се извършва от момчета-близнаци или от млади мъже с еднакво име. Жаравата се внася вкъщи, с нея се запалва огънят в домашното огнище. Смята се, че божественият огън може да слезе и сам от небето (като гръмотевица) в последния ден от Горещниците, на св. Марина (Стойнев 1994). Този огън предпазва селото от болести, самодиви, вампири; хората и домашните животни го прескачат, за да бъдат здрави (Попов 2008).

Другата част от забраните е свързана със змиите, тъй като в българската народна вяра св. Марина е господарка и на змиите. Вярвало се, че тя може да излекува ухапване от змия, но ако се разсърди, праща змиите сред хората да ги хапят (Георгиева 2013). В деня на светицата змиите се прибират под земята, където св. Марина ги държи затворени. Срещат се изображения на мъченицата, в които тя държи змии в престилката си или в кърпа, или носи кошница, пълна със змии (Попов 2008). Затова се забранява да се решат коси, да се опъва въже и канап или въобще да се извършва каквато и да било работа с прежда или въже, защото змиите ще излязат по полето или ще ухапят този, който работи с връв.

Света Марина е позната и като лечителка – на деня ѝ се посвещават лековити извори и аязма, вярващите се мият или пият от водата им, защото вярват, че който на този ден се окъпе в топли извори, ще бъде здрав през цялата година (Стойнев 1994; Георгиева 2013). В някои легенди св. Марина е описана като лечителка на очните болести. Слепите проглеждат отново, щом си измият очите с вода от нейните извори. С лекуването на очните заболявания е свързан манастирът на света Марина до с. Каран Върбовка, който, заради лечебния си извор, е обект на поклонение и до ден днешен. В легендата за възникването на монашеската обител се говори за изцелението на едно сляпо дете, бащата на което, турчин по произход, подарил своята ливада на християните заради чудото, станало с детето му (Ненов 2000).

Най-голяма лечебна сила се приписва на лековитата вода в пещерата „Св. Марина“ до село Сливарово (Странджа). Болните прекарват нощта пред пещерата и чакат знак (в съня си) как ще се излекуват. Често я посещават и бездетни жени, които влизат в пещерата при зори, оставят там малки подаръци с надеждата да им се роди дете (Георгиева 2013).

Св. Марина е защитница и на момите. В Родопите, по междуречието на Струма и Места, в Странджа денят ѝ е празник на момите и момците в предбрачна възраст, които прекарват нощта пред пещерите, посветени на св. Марина. Входът на пещерата при с. Сливарово е много тесен, според легендата през него могат да минат само девствени моми, а водата вътре е лековита (Петрова-Танева, Малчев, Рангочев 2014). Младите се провират през него за здраве, а целият нощен празник (наричан *лефтерски панагир*) е съдържал оргиастични елементи, свързани с определени инициационни практики. Вярва се, че който не е посетил „лефтерския панагир“, не може да се омъжи или ожени (Фол 1996). Характерно за култовите места, свързани със св. Марина е, че те се намират в усойни местности, най-често в пещера или дълбок дол, а отиването до тях е свързано с продължително слизание надолу. Състоят се от манастирче, лечебен извор (аязмо) и околни дървета, на които се закачват даровете за светицата (най-често т. нар. вотиви, умалени изображения на човешкото тяло или само на болния орган, за който се търси лечение, вж. Патронов, Карайотов, Радойнова 1999).

През периода на Горещниците се гадае и за времето – колкото по-голяма е жегата през трите дни, толкова по-студени ще бъдат зимните месеци. Според друга представа, ако първият ден е горещ, времето през януари ще бъде меко и дъждовно (Попов 2008).

## Култът на светицата в Унгария

Католическата църква зачита св. Маргарита Антиохийска измежду 14-те светци-помощници и между 4-те главни девиси (*Virgines Capiales*). Тя е защитничка на девойките, на бременните и родилките (понеже е излязла жива от търбуха на змея), но се търси нейната помощ и срещу зли духове и в особено тежки моменти. Нейни атрибути са короната, палмовата клонка, кръстът и вързаният змей, по-рядко факел или желязно гребло (*Magyar Katolikus Lexikon*), които се появяват и в иконографията. Нейното житие има редица средновековни немски, френски, английски стихотворни варианти, популярно е и сред трубадурите (Bálint 1975/2004).

Св. Маргарита Антиохийска е особено почитана като светица в Унгария по време на династията на Арпадите, наричана е „Защитница на кралството“ (*Patrona Regni*). Унгарският ѝ култ е бил налице още през средновековието и се усилва по време на крал Боил (Béla) III<sup>6</sup> и съпругата му, Анна Антиохийска. Тяхната първа дъщеря също получава името Маргарита, това име е много популярно в династията на Арпадите. Фактът, че името на светицата не се среща във формата Марина, показва, че и преди византийското влияние в страната е съществувал значителен култ към св. Маргарита (Kosztá 2006). Според автора, крал Андраш II (1205–1235), който през 1217 г. купува част от мощите на св. Маргарита, не е въвел, а само е подкрепил вече съществуващият култ (Kosztá 2006).

Житието на светицата е познато най-вече от кодекса „Ерди“ (от *Legenda Aurea* и описанието на Пелбарт), но се среща и в кодексите „Казинци“, „Лазар“ и „Корнидес“. Според средновековните поверия, не само четенето на житието, но и самото физическо докосване до него облекчава родилните болки (Bálint 1975/2004). Коланът на Св. Маргарита, използван за облекчаване на родилни болки и лекуване на болести, се пази от монахините в Пожон (дн. Братислава), които го дават на заем на нуждаещите се. Обикновено го получават членове на аристократични фамилии за кратко време, защото и други са имали нужда от него (*Magyar Katolikus Lexikon*). Култът към св. Маргарита Антиохийска в по-новата епоха постепенно се забравя, сакралната ѝ функция (като хранителка на родилките) се поема от св. Ана (баба на Христос), а други елементи от култа наследява унгарската светица Маргарита<sup>7</sup> (Bálint 1975/2004).

Според народните вярвания на унгарците, 13 юли, денят на св. Маргарита (Антиохийска), е т. н. четиридесети ден, вярва се, че ако на този ден вали дъжд, ще вали и през следващите 40 дни. Народният прякор на светицата е „Сърдита Маргарита“ („*Mérges Margit*“) или „Пиклива Маргарита“ („*Pisis Margit*“), което се свързва с честите бури и градушки в този сезон, които застрашават или дори съсипват реколтата. С нея е

<sup>6</sup> Боил III, крал на Унгария между 1172 и 1196 г. От 1163 г. живее като заложенник в императорския двор във Византия, където приема православната вяра с името Алекси и за кратко време става годеник на дъщерята на император Мануил Комнин и негов потенциален наследник. Когато на императора се ражда син, годежът е разтрогнат, а Боил получава за съпруга антиохийската княгиня, Анна Шатийон. През 1172 г., след смъртта на брат си, се завръща в Унгария, където е коронясан за крал (вж. [http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1196\\_aprilis\\_23\\_iii\\_bela\\_kiraly\\_halala/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1196_aprilis_23_iii_bela_kiraly_halala/)).

<sup>7</sup> Св. Маргарита Унгарска (1242–1270) е дъщеря на унгарския крал Боил (Béla) IV. Баща ѝ я обещава за монахиня още преди раждането ѝ. Тя прекарва живота си в манастир, построен за нея на острова на Зайците, дн. остров Маргарита, Будапеща. Канонизирана е за светица едва през 1943 г., но първото ѝ житие е съставено в началото на XIV в., запазено в препис от 1510 г.. Култът ѝ, особено популярен в унгарските земи, е официално разрешен от 1789 г. (вж. Diós 1988: <http://www.katolikus.hu/szentek/0118.html>).

свързана и следната поговорка: „Ядосана Маргарита не носи благословия“ („Mérgeš Margit, mert áldást nem hoz“). На този ден се гадае и за качеството на реколтата: ако вали, орехите и лешниците ще изпопадат или ще бъдат червиви. От деня на св. Маргарита се разрешава къпането в открити води (Bálint 1975/2004).

В Унгария се намират няколко места и има няколко легенди, които могат да се свържат със св. Маргарита Антиохийска. Вероятно с нейното име е свързан параклисиът „Маргарита“ на върха Каранч (окръг Ноград, Северна Унгария). Според легендата, първият параклис е построен първоначално през XIII в. от Боил IV или от дъщеря му, споменатата вече св. Маргарита Унгарска, и е посветен на св. Маргарита Антиохийска (Magyar Katolikus Lexikon). Според други извори, параклисиът е построен от представителки на местната феодална аристокрация (вдовицата на Жигмонд Форгач, Каталин Палфи или Барбара Форгач) през XVII век (Mocsáry 1826). Според народното поверие девойка, която в деня на църковния събор обиколи на колене параклиса, ще узнае кой ще бъде съпругът ѝ. Наблизо има и свещен кладенец.<sup>8</sup> Друг, свързан със св. Маргарита Антиохийска обект, е руината на църквата на паулините в Гомбасьог (част от село Салоц/Славец, дн. Словакия) и намиращият се близо до нея извор „Маргарита“. Според преданието, девойка на име Маргарита често идвала тук при любимия си, който бил престъпник. Един ден напразно я чакали да се прибере вкъщи. Девойката изчезнала, само кръвта ѝ оцветила в червено водата на извора (Bálint 1975/2004).

Връзката между св. Маргарита и змея/дявола също е запазена в унгарските народни поверия. При унгарците чанго от Молдова (дн. Румъния) е известна една апокрифна молитва срещу градушка, причинена от сатаната, в която се обръщат за помощ към св. Маргарита:

„(...) Szíz leány Szent Margit ki ezt elmondja jégeső eleibe, az Úr Jédus Krisztus megérzi a határát, mezeit, szőlősöket, kerteket a jégtől. Uram Jédus Krisztusom vidd el a jégesőt, nagy havasokra, nagy kösziklára”

Мома девица Света Маргарита, който каже това преди градушка, Господ Исус Христос ще му спаси нивите, полята, лозята, градините от град. Отнеси Господе Исусе Христе градушката по големи снегове, по големи скали (Bálint 1975/2004).

На края на село Мариакемнд (окръг Бараня, Югозападна Унгария) е издигнат паметник на св. Маргарита, на който девицата стъпква с крак змея. Вероятно е издигнат срещу градушка, за да се защитят лозята от лошото време, пристигащо в образа на змей. При голяма суша възрастните жени от селото са излизали да се молят за дъжд при този паметник. Тъй като често лозите са съсипвани от градушка, паметникът бива няколкократно събарян, но после – отново възстановяван (Bálint 1975/2004). През 1950-те години трактористите всяка година го събаряли, затова свещеникът на Мариакемндго го преместил при южната страна на църквата „Св. Богородица“ в селото. Паметникът е реставриран през 1976-1977 г., но състоянието му през 2000-те години пак се влошава. През 2014 г. дружество „Мечек“ го реставрира отново и го поставя на оригиналното му място (на южния край, където свършват лозята, на границата на с. Мариакемнд и с. Моньород).<sup>9</sup> Легендата за издигането на паметника се среща в няколко варианта, общ елемент е нападението на змея срещу момиче, което

<sup>8</sup> Оригиналният параклис е разрушен, построен отново през 1926–1927 г. През 1950 г. е забранено функционирането на това поклонническо място, разрушеният за втори път параклис е бил осветен едва през 1991 г. отново, в наши дни е популярно място за поклонение и църковни събори (вж. [http://www.karancslapujto.hu/nogradikum/karancshegyi\\_kapolna](http://www.karancslapujto.hu/nogradikum/karancshegyi_kapolna); Hetényi 2000).

<sup>9</sup> [https://www.kozterkep.hu/~25171/Antiochiai\\_Szent\\_Margit\\_Mariakemend\\_2014.html](https://www.kozterkep.hu/~25171/Antiochiai_Szent_Margit_Mariakemend_2014.html)



пасе кравите. В единия вариант девойката на име Маргарита стъпква с крак змея, а в другия бива погълната от него. На табелката, поставена до обновения паметник, може да се прочете трета версия: според нея, паметникът е издигнат в памет на момиче, починало вследствие на ухапване или удушаване от змия (т. е. една по-вероятна история). В миналото се е спорело, на чия територия е издигната статуята, но колкото пъти са се опитвали да я преместят другаде, винаги е падала градушка, затова тя има славата на паметник, предвещаващ какво ще бъде времето.<sup>10</sup>

В село Дан (окръг Пеща, средна Унгария) четвъртото прекопаване на пъпешите (което се извършва през м. юли) се нарича *margitolás* (т. е. в корена на думата се крие името Маргарита, на унгарски Маргит), което, според Ш. Балинт, вероятно произхожда от събора в параклиса „Маргарита“ на съседното село Кока (Bálint 1975/2004). Разглеждайки по-детайлно историята на параклиса „Св. Маргарита“ в с. Кока, се установява как се преплитат култове на светици с еднакво име. Параклисът е построен през 1729 г., на олтара му е изобразена св. Маргарита Шотландска.<sup>11</sup> Съборът на параклиса се провежда на 16 юли, в деня на св. Дева Мария от планината Кармил, но през 2014 г. например е отпразнуван на 13 юли, в деня на св. Маргарита Антиохийска. Обяснението на факта е, че в деня на св. Маргарита Шотландска (16 ноември от 1969 г. насам) при лошо време възрастните членове на енорията не могат да се изкачат до параклиса, поради което датата за честване бива преместена.<sup>12</sup> От друга страна, на официалната уеб страница на с. Кока, като патрон на параклиса фигурира св. Маргарита Унгарска, нейният празник обаче е на 18 януари.<sup>13</sup> Каква е връзката на гореописаните факти с прекопаването на пъпешите през м. юли в съседното село, не става ясно. Може да се предположи, че самата селскостопанска дейност наистина се е падала около летния празник на св. Маргарита, което е отразено и в наименованието на дейността. Това обаче не означава, че лексемата може да се свърже с параклиса или със събора в с. Кока. Освен това, с. Дан има и своя, много ранна връзка със св. Маргарита Унгарска – според най-ранното житие на светицата, през 1272 г. 40-годишен, болен мъж на име Бенедек оздравява, след като се помолил на гроба на св. Маргарита. В селото има паметник на св. Маргарита, на който и тази сцена е увековечена (Kozár 2000).

### Света Марина и българите в Унгария

Според поверието св. Марина (както и св. Маргарита) допринася за осигуряването на добра реколта, макар и най-вече с това, че слънцето не изгаря или градушката не унищожават посевите. Вероятно затова я избират за своя закрилница и българските градинари от село Поликраище, които идват да работят в Унгария. На името ѝ е осветена и църквата в селото, свързана с историята на национално-освободителните борби и на градинарите-гурбетчии. Според данните, най-старата църква „Св. Марина“ в село Поликраище е построена в 1650 г. от неизвестни майстори. Окопана е дълбоко в земята, с височина над нея около един метър, без кубета. Функционирала е до 1879 г.

<sup>10</sup> [https://www.kozterkep.hu/~25171/Antiochiai\\_Szent\\_Margit\\_Mariakemend\\_2014.html](https://www.kozterkep.hu/~25171/Antiochiai_Szent_Margit_Mariakemend_2014.html)

<sup>11</sup> Св. Маргарита Шотландска (1047–1093), кралица на Шотландия и съпруга на крал Малколм, е известна с благотворителната си дейност, строителка на църкви и манастири. Семейството ѝ е прогонено от Англия от норманите, баща ѝ намира убежище при унгарския крал Стефан I, майка ѝ е родственица на краля. Маргарита е родена в Унгария, която напуска на 10 години (вж. Diós 1988: <http://www.katolikus.hu/szentek/1116.html>). За олтара вж. <http://kokaiplebania.hu>.

<sup>12</sup> <http://kokaiplebania.hu/index.php/h%C3%ADrek/1336-templomi-h%C3%ADrlev%C3%A9-2016-j%C3%Balius-17.html>

<sup>13</sup> [http://www.koka.hu/index.php?option=com\\_content&view=article&id=208&Itemid=64](http://www.koka.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=208&Itemid=64)

Останки от нея съществуват до 1951 година, когато окончателно е разрушена от тогавашното ТКЗС, а от украсата ѝ е запазена само една икона на Св. Трифон, дарена от българското градинарско и земеделско дружество във Виена. Селото се заема с изграждане на нова църква веднага след Освобождението 1878 г., проектът се осъществява от даренията на заможните градинари-газди, като сем. Нейкови, работили в Будапеща и Браила. Църквата е завършена през 1884 г. Осветена е на следващата година от Великотърновския митрополит Климент (Васил Друмев), като освещаването се превръща в народен събор. Интересен момент от историята на църквата в Поликрайще е и закупуването на камбана от град Будапеща. Отначало църквата няма камбана, ползва се медна релса, издаваща тънък звук, която е запазена в употреба до днес. Градинарите от Будапеща, родом от Поликрайще, организират дарителска акция за закупуване на камбаната. Поради високата цена, събирането на средствата продължава осем години. Новата камбана е превозена с кораб до град Свищов, откъдето с волска кола е докарана в църквата. През 1930 г. е построена и камбанария. На камбаната е гравирен следният текст:

„Камбаната е излята във Фабриката на Тури и син. Будапеща 1893 година. Подарена на църквата „Св. Марина” в Поликрайще от градинарите Атанас П. Сърнов, Трифон Ив. Млеченков и сътрудниците им. Почнали от 1885 година и свършили на 1893 година. Село Поликрайще, декември 1893 година.” (Кушев 2011; Иринков 2005).

В чест на св. Марина всяка година в края на месец юли се организира събор в село Поликрайще. Този празник в миналото е отбелязван и сред българските градинари, произхождащи от Поликрайще в Унгария. Според разказите на участниците в него, на този ден не се работи в градините, не се ходи на пазар, подготвя се обща трапеза с газдата (майстора-градинар), на която се сервира пиле и агне (район Кьобаня-Кишпешт на Будапеща; село Халастелек, окръг Пеща). Обичаят е спазван и след заселването на градинарските семейства в Унгария в периода между двете войни (Juricskay Szabeva 2002). Съществувал е и обичай главата на семейството да поднася подаръци на членовете на семейството си за събора на св. Марина (Чангова 1996). В последните десетилетия в Унгария не се празнува деня на св. Марина, но тези българи, които произхождат от село Поликрайще, ако имат възможност, посещават събора на селото и с това изразяват почитта си към мястото, откъдето са тръгнали дедите им.

## Обобщение

Обект на изложението са житието и народният култ на една раннохристиянска великомъченица от гледна точка на унгарските католици и на православните българи. Макар и позната под различни имена – като Марина и Маргарита – култът на светицата се характеризира със сходни черти и в официалната църковна, и в народната практика. Първият вариант на житието произхожда от Византия, текстът е в основата на българското и на унгарското житие в превод от гръцки и съответно – от латински. Двете жития се различават минимално едно от друго. Представят изпълнено с фантастични елементи четиво, което интегрира в себе си елементи от античната митология и народните поверия. В иконографията също се отразяват чудесата: за католическата традиция е характерно изображението на девата, която стъпква с крак змея (така е композирана статуята ѝ в Мариакеменд), а в изображенията върху православните икони светицата разбива с меден чук главата на злия дух/дявола (змеят се среща по-рядко).

Значителен е култът към св. Маргарита в унгарските земи по време на кралете от династията Арпад, когато е почитана като закрилница не само на девиците и родилките, но и на цялото кралство (PatronaRegni). Впоследствие този култ се изоставя, ролята на светицата се поема от св. Маргарита Унгарска и св. Ана. Поради тази причина народният култ, свързан със св. Маргарита, е по-оскъден от този на св. Марина в България (и по целия Балкански полуостров, вж. Попов 2008). Почитали са я като помощница на родилките, страхували са се от нея и са желали помощта ѝ срещу бури и градушки („Сърдита Маргарита“), съществували са извори и култови места, където се измолва нейното съдействие. Тези данни обаче са много спорадични, останки от култа на една отдавна забравена светица. Може да се предположи, че вероятно и самата католическа църква съзнателно се е стремяла да замени култа към раннохристиянските светци с несигурни жития със светци от по-новата епоха, които по възможност носят същото име (такъв е и случаят с култа към св. Антоний Велики, който е заменен от този към св. Антоний от Падуа, срв. Válint 1975/ 2004).

В българската православна църква св. Марина се почита от времето на покръстването до наши дни. На много места в страната се издигат църкви или параклиси на нейното име, а и православната църква поддържа без прекъсване паметта ѝ. Част от мощите ѝ (кост от дясната ѝ ръка) се пази в митрополитския храм „Св. Марина“ в Пловдив. Особено в Южна България има редица пещери, посветени на светицата, а изворната вода в тях се смята за лековита. И в наши дни те се посещават от много вярващи на 13 юли, денят на св. Марина.

В българския народен култ на великомъченицата правят впечатление повече разнородни елементи. Вярва се, че тя обладава огъня, слънчевите лъчи и проливните дъждове, поради това към нея се отправят молитви за запазване на реколтата от градушки, бури или от изгарящо слънце. По тази причина я избират за своя светица-закрилница и българските градинари от с. Поликраище. В този случай св. Марина не е смирена християнска девица, а се възприема по-скоро като опасно свръхестествено същество с демонични черти, което не бива да се ядосва и чиято благосклонност следва да се спечели с жертви, молитви и със строго спазване на забраните (Diós 1988). Връзката ѝ с небесния огън се подсилва и от обичая, на нейния празник да се добива жив или млад огън, с който се заклаждат отново огнищата по къщите.

Другият ѝ образ се свързва с хтоничните, подземни сили, тя е господарка на змиите, поради което е в състояние да лекува ухапване от змия, но щом се разсърди, може да прати змиите сред хората, за да ги хапят. Друг аспект е образът ѝ на светицата-лечителка, която лекува болните с лековити води, помага на бездетните жени или връща зрението на слепите. И в този случай благосклонността ѝ трябва да се спечели с жертвени подаръци.

Тези данни подсилват демоничния образ на св. Марина, която интегрира в себе си един вид отрицателната соларна символика (опустошаващата сила на слънчевите лъчи, светкавиците и гръмотевиците) и подземния свят, символизиращ майчината утроба. Тя е едновременно жената на слънцето и господарката на хладните води и пещери, която заповядва на змиите. В този смисъл в образа на св. Марина се проявяват чертите на майката-богиня, с всичките ѝ положителни и отрицателни качества. От друга страна, огънят, водата и змиите (змеят) са налице и в църковните жития на великомъченицата, което вероятно е спомогнало за изграждането на нейния християнски култ, интегрирал и предхристиянските представи за майката-богиня. След близо две хилядолетия е почти невъзможно да се реши въпросът за първоизточника на фантастичните елементи в житието и тяхното влияние върху народните представи за светицата.

Сравнявайки българския и унгарския култ към св. Марина/Маргарита, се откриват редица паралели – такива са редица приписвани й качества: властта над атмосферните явления, гадаенето на времето, връзката с женското плодородие (бременност, раждане), лековитите извори, обладаването на змиите или змея. Тези общи черти ясно произтичат от житието на светицата, което и двата народа са разбирали по един и същ начин.

## ЛИТЕРАТУРА

- Георгиева 2012: *Георгиева, А.* Фолклорни измерения на християнството. София: Просвета.
- Георгиева 2013: *Георгиева, И.* Българска народна митология. София: АИ „Марин Дринов“.
- Жития на светиите 1991: *Партений, епископ Левкийски, архимандрит д-р Атанасий (Бончев)* (ред.) Жития на светиите. София: Синодално издателство.  
[http://www.pravoslaviето.com/life/07.17\\_sv\\_Marina.htm](http://www.pravoslaviето.com/life/07.17_sv_Marina.htm)
- Иринков 2005: *Иринков, Г.* Църквата „Св. Марина“ в с. Поликрайще. Budapest: GlobePrint.
- Кушев 2011: *Кушев, Й.* Село Поликрайще – пътища на духа. Велико Търново: ПИК.
- Мавродинова 1969: *Мавродинова, Л.* Църквата в Долна Каменица. Стенописи от времето на Михаил Шишман. София: Български художник.
- Мавродинова 1985: *Мавродинова, Л.* Скалните скитове при Карлуково. София: Български художник.
- Ненов 2000: Ненов, Н. Следи от култа към Света Марина в песенния фолклор от Североизточна България. В: Малчев, Р., К. Рангочев (съст.). 1100 години култ към св. Иван Рилски. София.  
[http://www.ongal.net/editions2/1100Years\\_st.Ivan\\_Rilski00\\_pdf/9\\_1100Years\\_Nenov00\\_web.pdf](http://www.ongal.net/editions2/1100Years_st.Ivan_Rilski00_pdf/9_1100Years_Nenov00_web.pdf)
- Патронов, Карайотов, Радойнова 1999: *Патронов, Д., И. Карайотов, Д. Радойнова.* Природен парк „Странджа“. Природно богатство, археологическо наследство, духовна култура. ДПП „Странджа“.
- Петрова-Танева, Малчев, Рангочев 2014: *Петрова-Танева, М., Р. Малчев, К. Рангочев.* Св. Марина. В: Encyclopaedia Slavica Sanctorum. Светци и свети места в България.  
<http://eslavsanct.net/viewobject.php?id=1184>
- Попов 2008: *Попов, Р.* Светци и демони на Балканите. Пловдив: Летера.
- Стойнев 1994: *Стойнев, А.* Българска народна митология. Енциклопедичен речник. София: 7М+Логис.
- Фол 1996: *Фол, В.* Забравената светица. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“.
- Цухлев 1932: *Цухлев, Д.* История на града Видин и неговата област – Видинско, Кулско, Белоградчишко, Ломско, Оряховско, Врачанско, Фердинандско, Берковско и Крайна. София.
- Чангова 1996: Чангова, П. Български родове и родствени отношения в Унгария. - Български фолклор 5-6. 101–107.
- Bálint 1975/2004: *Bálint, S.* Ünnepi kalendárium I-II. Budapest: Neumann Kht.  
<http://mek.niif.hu/04600/04657/html/>

- Diós 1988: *Diós, F.* A Szentek élete. <http://www.katolikus.hu/szentek/>
- Hetény 2000: *Hetény, J.* Nagyboldogasszony virrasztása/A Karancs-hegyi búcsú. Szeged: JATE Néprajzi Tanszék.
- Szabeva 2002: *Szabeva, Juricskayné A.* A magyarországi bolgárkertészek szokásai a XVIII–XX. században. In: Papadopoulosz Petkova A. (szerk.): Bolgárok Magyarországon. Budapest: Akadémiai Kiadó, 121–171.
- Kosztá 2006: *Kosztá, L.* Adalékok Antiochiai Szent Margit Árpád-kori tiszteletéhez. - Acta Historica Segediensis 124. 23–28.
- Kozár 2000: *Kozár, Gy.* Dány község helytörténeti élete. Dány: Dány Község Önkormányzat Képviselő-testület.
- Magyar Katolikus Lexikon 1993-2010: Diós, I., J. Viczián (szerk.). Magyar Katolikus Lexikon. Budapest: Szent István Társulat. Електронно издание: <http://lexikon.katolikus.hu>
- Mocsáry 1826: *Mocsáry, A.* Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmertetése 1–4. kötet. Pest.
- Orbán 2000: *Orbán, I.* Antiochiai Szent Margit legendája. - Magyar egyháztörténeti vázlatok 1–4, 7–45.
- Orbán 2001: *Orbán, I.* „Ecce, iam vici mundum!” (Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon). Budapest: METEM.